

**До спеціалізованої вченої ради
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(вулиця Січових Стрільців, 52А, м. Київ, 04053)**

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата педагогічних наук, доцента, професора кафедри педагогіки,
адміністрування, спеціальної освіти та соціальної роботи ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»**

Рожнкової Тетяни Євгенівни

на дисертаційне дослідження Кузів Оксани Орестівни

**«Управління розвитком громадянського самоствердження учнівської
молоді в закладі загальної середньої освіти», поданого на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні,
педагогічні науки**

Актуальність теми дисертації зумовлена суспільним запитом на цілеспрямоване управлінське забезпечення громадянського становлення учнівської молоді в умовах повномасштабної збройної агресії проти України. Сучасний заклад загальної середньої освіти виконує не лише освітню, а й державотворчу, консолідаційну та соціально-виховну функції, оскільки саме в освітньому середовищі формуються громадянська ідентичність, ціннісна стійкість, відповідальність і готовність молоді людини діяти в інтересах демократичного українського суспільства (стор. 18 дисертації). Нормативно-правовим підґрунтям проблеми є Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про освіту у сфері національної безпеки і оборони», Державний стандарт базової середньої освіти, Концепція «Нова українська школа», Концепція розвитку громадянської освіти в Україні та Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України.

Здобувачка переконливо аргументує вибір теми через систему суперечностей (стор. 20 дисертації): між суспільним запитом на формування активного, відповідального й громадянсько зрілого здобувача освіти та збереженням у частині закладів освіти авторитарних або формалізованих управлінських практик, що обмежують учнівську ініціативу; між потребою учнівської молоді в реальному соціальному досвіді та переважно теоретичним характером громадянської освіти в межах урочної й позаурочної діяльності; між потенціалом цифрових інструментів, учнівського самоврядування, волонтерства, соціального проектування та недостатнім використанням їх в управлінській практиці закладів освіти; між наявністю теоретичних напрацювань щодо громадянського виховання та недостатньою розробленістю технологічного та діагностичного забезпечення управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді в ЗЗСО.

Тема дисертації Кузів Оксани Орестівни належить до кола досліджень, значущих за науковою проблематикою, і є соціально затребуваною в контексті теорії та практики управління закладом освіти.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень і висновків. У процесі рецензування дисертаційного дослідження Кузів Оксани Орестівни нами зроблено висновок, що авторкою здійснено вдалий підбір методів дослідження, які сприяли досягненню мети та розв'язанню поставлених завдань. Комплекс теоретичних (аналіз, синтез, систематизація, класифікація, концептуалізація, моделювання), емпіричних (анкетування, педагогічне спостереження, індивідуальні та групові співбесіди, експертне оцінювання, метод незалежних характеристик, метод самооцінки) і статистичних методів (обчислення середніх значень, стандартного відхилення, коефіцієнта кореляції Пірсона, t-критерію Стюдента, χ^2 -критерію Пірсона, d Коена) є доцільним і логічно вибудованим (стор. 21–22 дисертації), що вказує на наукову зрілість здобувачки.

Достовірність результатів забезпечено обґрунтованим квазіекспериментальним дизайном дослідження (стор. 250 дисертації), доведенням статистичної еквівалентності експериментальної та контрольної груп на старті ($\chi^2 = 1,84$, $p > 0,05$), перевіркою ретестової надійності діагностичного інструментарію ($r = 0,81$, стор. 263 дисертації), застосуванням принципу тріангуляції даних (зіставлення позицій керівників, педагогів, учнів і батьків як незалежних респондентів), а також репрезентативністю вибірки: 504 особи з шести закладів загальної середньої освіти, з-поміж яких 240 учнів, 120 педагогічних працівників, 120 батьків і 24 представники управлінських команд.

Сформульовані у дисертаційній роботі теоретично та експериментально обґрунтовані положення й висновки підтверджено опрацюванням 224 наукових джерел, з яких 75 – іноземною мовою, що засвідчує достатню теоретичну обізнаність, наукову ерудованість авторки та її впевнене орієнтування в проблемному полі сучасних педагогічних і управлінських досліджень.

Наукова новизна, теоретична й практична цінність результатів дисертації. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *науково обґрунтовано* в контексті управління закладом загальної середньої освіти цілісний комплекс змісту, форм, методів, технологій та організаційно-педагогічних умов розвитку громадянського самоствердження учнівської молоді, складники якого функціонують у системній взаємозумовленості відповідно до суспільно-педагогічних викликів воєнного й повоєнного часу; *уточнено* дефініцію поняття «управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді в закладі загальної середньої освіти» як системно організованої партисипативної діяльності управлінської команди та суб'єктів освітнього процесу з проєктування й підтримки ціннісно насиченого, психологічно безпечного та діяльнісно орієнтованого освітнього середовища; здійснено авторське визначення поняття «громадянське самоствердження учнівської молоді»; *розроблено*, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено структурно-функціональну модель управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді, що включає концептуально-цільовий, теоретико-методологічний, суб'єктно-

управлінський, змістово-технологічний, організаційно-педагогічний та діагностико-результативний блоки; *визначено* критеріальний апарат оцінювання результативності управлінської діяльності щодо розвитку громадянського самоствердження учнівської молоді, що охоплює ціннісно-мотиваційний, когнітивно-компетентнісний, організаційно-діяльнісний і результативно-моніторинговий критерії з наскрізним партисипативним виміром; *удосконалено* управлінські підходи до організації виховної діяльності в закладі освіти на засадах симуляційного навчання, соціального проєктування, учнівського самоврядування, цифрової громадянської участі, дебрифінгу та супервізії; *набули подальшого розвитку* положення теорії управління освітою щодо громадянського самоствердження учнівської молоді як суб'єктно-діяльнісного феномену, становлення якого відбувається на перетині когнітивного пізнання, ціннісно-ідентифікаційного самовизначення, емоційного переживання, діяльнісної причетності до громадянської спільноти та рефлексивного осмислення власної громадянської позиції (стор. 23–24 дисертації).

Структурні частини дисертації логічно пов'язані між собою і становлять органічну єдність.

Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю безпосереднього впровадження розробленої структурно-функціональної моделі в управлінську діяльність закладів загальної середньої освіти. Особливої уваги заслуговують авторські розробки, апробовані в умовах реального освітнього процесу: навчальна програма гуртка «Школа громадянської мужності» (68 год.), Всеукраїнська освітня дидактична гра «Орбіта громадянськості», проєкт «Вартові України» (серія зустрічей-діалогів здобувачів освіти з ветеранами, захисниками та захисницями України) і соціально-педагогічний проєкт «Сиріус» (стор. 388 - 414 дисертації). Створений методичний кейс містить діагностичний інструментарій, анкети, критерії, показники, рівневі характеристики, технологічні картки симуляційних ігор, соціального проєктування, дебрифінгу та супервізії.

Практичне значення наукового доробку Кузів Оксани Орестівни підтверджено впровадженням результатів дослідження в управлінську діяльність шести закладів загальної середньої освіти (Ліцей № 21 м. Києва; Спеціалізована школа № 165 м. Києва; Неліпинський ЗЗСО Мукачівського району Закарпатської області; Топорівський ліцей Чернівецького району; Школа № 36 імені С. П. Корольова м. Києва; КЗ «Дніпрорудненська спеціалізована школа «Талант» Запорізької області), про що свідчать відповідні довідки про впровадження (стор. 420 - 425).

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Зміст дисертації викладено та оформлено відповідно до вимог, що висуваються до такого роду наукових праць. Робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (224 найменування) та 14 додатків; загальний обсяг становить 425 сторінок.

У вступі послідовно обґрунтовано вибір теми дослідження; сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; визначено методи; висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів; наведено відомості про апробацію. Схвальної оцінки заслуговує задекларована авторкою прозорість щодо використання інструментів штучного інтелекту виключно як допоміжного технічного засобу (стор. 22 дисертації), що відповідає сучасним вимогам академічної доброчесності.

У першому розділі «Теоретичні основи управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді в закладі загальної середньої освіти» (стор. 28–134) громадянське самоствердження розглянуто як психолого-педагогічну та управлінську проблему, здійснено ґрунтовний аналіз наукового дискурсу та уточнено зміст ключових понять дослідження. На основі узагальнення наукових підходів обґрунтовано авторську п'ятикомпонентну структуру громадянського самоствердження учнівської молоді: когнітивний, ціннісно-ідентифікаційний, емоційно-мотиваційний, діяльнісний і рефлексивний компоненти. Проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід громадянської освіти, демократичного виховання, учнівської участі, волонтерства та партнерської взаємодії закладу освіти з громадою, зокрема ідеї демократичної школи Дж. Дьюї, активного громадянства Б. Крика, критичного громадянства Дж. Вестхаймера і Дж. Кейна, розподіленого лідерства Дж. Спіллана, Рамку компетентностей для демократичної культури Ради Європи та підходи ЮНЕСКО.

У другому розділі «Методологічні засади управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді в закладі загальної середньої освіти» (стор. 137–245) обґрунтовано наукові підходи, принципи, методи та критеріально-рівневі характеристики досліджуваного процесу. Розроблено структурно-функціональну модель, що охоплює шість взаємопов'язаних блоків – концептуально-цільовий, теоретико-методологічний, суб'єктно-управлінський, змістово-технологічний, організаційно-педагогічний і діагностико-результативний (рис. 2.1, стор. 217 дисертації), об'єднаних наскрізним партисипативним виміром та механізмом зворотного зв'язку і корекції.

Визначено й схарактеризовано організаційно-педагогічні умови реалізації моделі – нормативно-цільові, кадрово-компетентнісні, середовищно-просторові та партнерські (стор. 230–245 дисертації), а також розгорнутий технологічний інструментарій управлінської діяльності керівника закладу освіти, зокрема технології стратегічного планування, розподіленого лідерства, управління на основі даних, управління організаційною культурою, коучингу та менторингу педагогів, проєктного управління, управління партнерськими зв'язками, фасилітації педагогічних нарад, управління змінами, управління розвитком життєвих компетентностей у здобувачів освіти та проєктної громадянської діяльності, розвитку учнівського самоврядування, рефлексивного управління результатами.

Виокремлені організаційно-педагогічні умови та технології не функціонують ізольовано, а утворюють цілісну управлінську систему, де

кожний елемент посилює дію інших (стор. 244 дисертації). Операціоналізацію технологій забезпечено авторськими проєктами «Вартові України», «Сиріус» та освітньою грою «Орбіта громадянськості».

У третьому розділі «Експериментальна перевірка результативності структурно-функціональної моделі управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді в закладі загальної середньої освіти» (стор. 249–341) чітко сформовано програму педагогічного експерименту (табл. 3.1, стор. 252–253 дисертації), визначено мету й очікуваний результат кожного етапу – констатувального, формувального та контрольного. Результати контрольного етапу засвідчили якісно різну динаміку в експериментальній і контрольній групах: статистично підтверджено значущість відмінностей за всіма п'ятьма компонентами громадянського самоствердження ($t = 3,84\text{--}5,02$ за рівня значущості $p \leq 0,001$; $\chi^2 = 9,12\text{--}14,31$; d Коена = $0,61\text{--}0,84$), а також за інтегральним показником ($t = 4,63$; $p < 0,001$; $\chi^2 = 13,02$; $d = 0,78$), що відповідає середньому розміру ефекту, наближеному до великого (табл. 3.14, стор. 291 дисертації). Переконливим свідченням екологічної валідності моделі є стійка позитивна динаміка в трьох різнотипних закладах експериментальної групи – міській школі з музейно-просвітницькою традицією, міському ліцеї та сільському закладі освіти. Особливо цінним є те, що авторка не обмежується кількісними показниками, а розкриває педагогічні механізми зафіксованих змін – перехід учня від позиції пасивного реципієнта патріотичних наративів до позиції суб'єкта громадянської дії. У підрозділі 3.3 (стор. 318–341 дисертації) розроблено методичні рекомендації щодо вдосконалення управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді, а також коректно окреслено обмеження дослідження та перспективні напрями подальших наукових розвідок.

Повнота викладу основних результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дослідження Кузів Оксани Орестівни висвітлено в 10 наукових працях, з-поміж яких: 3 статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; 1 стаття в колективній монографії; 2 статті в наукових періодичних виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах Web of Science та Scopus; 4 публікації в інших наукових виданнях та матеріалах науково-практичних конференцій. Результати дослідження оприлюднено й обговорено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, методологічних і науково-методичних семінарах, що засвідчує належний рівень апробації.

Ідентичність змісту анотації і основних положень дисертації. Текст анотацій, представлених українською та англійською мовами, є ідентичним і відображає основні положення дисертаційного дослідження.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота перевірена за допомогою автоматизованої системи, яка підтвердила відсутність академічного плагіату.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів супроводжується посиланнями на відповідне джерело.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи підготовлене Кузів Оксаною Орестівною наукове дослідження, наукове і практичне значення отриманих результатів, висловимо низку зауважень і побажань дискусійного характеру:

1. У підрозділі 2.2 представлено структурно-функціональну модель управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді в ЗЗСО (рис. 2.1), у складі якої організаційно-педагогічні умови подано як один із внутрішніх компонентів моделі. Рахуємо, що модель значно виграла б, якщо б їх винести зовні так, щоб показати одночасний вплив організаційно-педагогічних умов на всі блоки моделі: концептуально-цільовий, теоретико-методологічний, суб'єктно-управлінський, змістово технологічний, діагностико-результативний та на очікуваний результат її реалізації.

2. Робота набула б додаткової завершеності, якби авторську модель управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді в ЗЗСО було чіткіше інтегровано із системою внутрішнього забезпечення якості освіти закладу загальної середньої освіти, зокрема з напрямом виховної діяльності та критеріями інституційного аудиту, що увиразнило б управлінський потенціал запропонованих рішень у контексті забезпечення якості освітнього процесу.

3. На нашу думку, робота набула б прикладної додаткової цінності, якби було виокремлено в тексті дисертації перелік громадянських компетентностей, яких набули здобувачі освіти за результатами формувального етапу педагогічного есперименту.

4. Обґрунтовуючи модель управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді в ЗЗСО, у дисертації приділено значну увагу партисипації, соціальній практиці, симуляційним технологіям та учнівському самоврядуванню, ураховуючи й безпековий вимір воєнного стану. Водночас управлінські механізми функціонування системи в умовах обмеженої очної взаємодії (дистанційне чи змішане навчання, повітряні тривоги, перебування в укриттях) розкрито здебільшого ілюстративно. Робота виграла б, якби було системно представлено управлінський інструментарій, зокрема асинхронні цифрові рішення для збереження громадянської агентності учнів, коли очна взаємодія в ЗЗСО ускладнена.

5. Робота набула б додаткової прикладної цінності, якби в третьому розділі поряд із методичними рекомендаціями для керівників закладів загальної середньої освіти було представлено адресні рекомендації для органів управління освітою та закладів післядипломної педагогічної освіти щодо впровадження розробленої моделі, а також окреслено перспективи її поширення на здобувачів освіти профільної (10 -11 класи) школи.

Висловлені зауваження та побажання мають дискусійний і рекомендаційний характер, вони жодною мірою не впливають на загальну

позитивну оцінку дисертаційної роботи Кузів Оксани Орестівни та не знижують її наукової і практичної цінності.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Достовірність та відповідність отриманих результатів підтверджується репрезентативністю статистичної вибірки (504 респонденти з шести закладів загальної середньої освіти), обґрунтованим квазіекспериментальним дизайном, поєднанням кількісного та якісного аналізу дослідницьких матеріалів, застосуванням принципу тріангуляції даних і результатами впровадження розробленої дисертанткою моделі. Визнавати результати дослідження достовірними дають підставу довідки про впровадження. Належний ступінь обґрунтованості зумовлений критичним опрацюванням значної кількості вітчизняних і зарубіжних наукових джерел.

На основі аналізу рукопису дисертації та публікацій здобувачки можна вважати, що дисертаційна робота Кузів Оксани Орестівни на тему «Управління розвитком громадянського самоствердження учнівської молоді в закладі загальної середньої освіти» засвідчує завершеність і самостійність проведеного дослідження. За рівнем наукової новизни, теоретичною та практичною значущістю вона відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її авторка – Кузів Оксана Орестівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент, професор
кафедри педагогіки, адміністрування,
спеціальної освіти та соціальної роботи
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Тетяна РОЖНОВА

